

Advies betreffende de gebieden en maatregelen van belang voor de bescherming van de IBA Grensmaas

Nummer:	INBO.A.2012.44
Datum advisering:	11 april 2012
Auteurs:	Koen Devos
Contact:	Marijke Thoonen (marijke.thoonen@inbo.be)
Kenmerk aanvraag:	e-mail op datum van 8 februari 2012
Geadresseerden:	Agentschap voor Natuur en Bos T.a.v. Ward Verhaeghe Centrale dienst Koning Albert II-laan 20 bus 8 1000 Brussel ward.verhaeghe@lne.vlaanderen.be
Cc:	Agentschap voor Natuur en Bos Carl De Schepper (carl.deschepper@lne.vlaanderen.be)

AANLEIDING

De Grensmaas en haar vallei is van internationaal belang voor doortrekkende en overwinterende watervogels en werd als dusdanig ook aangeduid als Important Bird Area (IBA).

De lidstaten worden conform de bepalingen van de Europese Vogelrichtlijn geacht om gebieden van internationaal belang aan te duiden als speciale beschermingszone. Momenteel is de IBA Grensmaas niet afgebakend als speciale beschermingszone.

VRAAGSTELLING

Aan INBO werd gevraagd om, binnen de contour van de IBA, de gebieden en maatregelen te identificeren, nodig voor het behoud en de bescherming van de Europees te beschermen natuurwaarden volgens de Vogelrichtlijn.

TOELICHTING

1. Algemeen wetgevend kader

In 1979 ging de Europese Vogelrichtlijn (79/409/EEC) van kracht¹. Deze richtlijn regelt de bescherming en het beheer van alle in het wild voorkomende vogels op het grondgebied van de Europese lidstaten.

Van de lidstaten wordt verwacht dat er gebieden worden afgebakend die bescherming bieden aan zeldzame of kwetsbare soorten van de Bijlage I (Artikel 4.1) en een regelmatig voorkomende trekvogels (Artikel 4.2), en aan waterrijke gebieden van internationaal belang. Deze gebieden zijn gekend als Vogelrichtlijngebieden of speciale beschermingszones (SBZ-V's).

In Vlaanderen werden 23 SBZ-V's afgebakend. Er zijn 7 integrale SBZ-V's, waar alle leefgebieden van vogels beschermd zijn. In de overige SBZ-V's zijn bepaalde habitats beschermd, naast de zones die op het gewestplan zijn aangeduid als groengebied (Besluit van de Vlaamse regering 17 oktober 1988).

Een belangrijke basis voor de selectie en afbakening van SBZ-V's is de lijst van belangrijke vogelgebieden of zogenaamde 'Important Bird Areas' (Birdlife International). Dit zijn gebieden die van groot belang zijn voor de bescherming van vogelsoorten, omdat ze een aanzienlijk aandeel van bedreigde, endemische of sterk geconcentreerd voorkomende populaties en/of grote concentraties vogels herbergen. Deze gebieden vormen een netwerk, waardoor trekvogels over de volledige 'flyway' geschikte broed-, pleister- en overwinteringsgebieden aantreffen.

De Important Bird Areas worden geselecteerd op basis van internationaal afgesproken criteria. Deze criteria vallen deels samen met internationale conventies en richtlijnen waaronder de Vogelrichtlijn.

Voor het bepalen van de grenzen van een IBA worden een aantal aspecten in acht genomen (Heath & Evans, 2000). De grenzen van het gebied worden gedefinieerd, zodanig dat het IBA zo goed als mogelijk:

1. verschilt van karakter, habitat of ornithologisch belang van de omliggende gebieden.

¹ Ondertussen werd de oorspronkelijke richtlijn (79/409/EG) vervangen door een gecoördineerde versie (richtlijn 2009/147/2009) van de Raad van 30 november 2009.

2. bestaat als een feitelijk of potentieel beschermd gebied, (al dan niet met bufferzones) of een gebied is dat op een bepaalde manier kan beheerd worden voor natuurbehoud.

3. een op zich staand gebied is of in complex met andere gebieden, in al de noden van de vogels voorziet, gedurende de tijd dat ze aanwezig zijn.

Duidelijke discontinuïteiten in habitat of landschap - al dan niet kunstmatig - kunnen dienen als begrenzing (Heath & Evans, 2000).

2. Algemene bespreking van de Grensmaasvallei

De Grensmaas stroomt zeer snel via meerdere geulen langs grind- en zandstranden. Het water in de regenrivier staat in de zomer zeer laag, maar zorgt in de wintermaanden regelmatig voor overstromingen van de vallei. Rond 1850 werd de Maasvallei stelselmatig in cultuur gebracht, waardoor botanisch zeer rijke halfnatuurlijke graslanden ontstonden in de 's winters overstromde 'uiterwaarden'. De grindbanken langs de rivier zijn begroeid met pioniervegetaties of zachthoutoibos.

De Maasdorpen worden beschermd tegen deze overstromingen door hoge winterdijken. De natuurlijke schommelingen en waterstanden zijn verstoord door de aanleg van stuwen en kanalen in de Bovenmaas. Door grindwinning zijn grote plassen ontstaan, die ingericht zijn voor waterrecreatie of natuurontwikkeling. Deze grindplassen zijn van zeer groot belang voor overwinterende, pleisterende en broedende watervogels. Oude Maasmeanders zijn grotendeels verdwenen doordat ze gedempt werden of werden vergraven door de grindwinning. De soortenrijke, halfnatuurlijke uiterwaardengraslanden (kamgraslanden, glanshavergraslanden, dotterbloemgraslanden of overstromingsgraslanden) werden grotendeels omgezet in weilanden en maïsakkers. De natuurwaarden van het Grensmaasgebied bestaan actueel uit relictten van Maasmeanders en uiterwaardengraslanden in combinatie met de 'nieuwe natuur' die ontwikkelde na grindontginning. Belangrijke natuurgebieden zijn grotendeels ruimtelijk van elkaar gescheiden door bebouwing, infrastructuur en intensief landbouwgebied (Provincie Limburg, 2002).

Belangrijke natuurgebieden langs de Grensmaas zijn het Vijverbroek en de Kollegreend, het Belgisch gedeelte van Koningsteen, de uiterwaarden van Heppeneert en Elerweerd, aansluitend aan Bichterweert en de Oude Maas te Dilsen, de Kerkweerd, de uiterwaarden ter hoogte van Vilain XIV tot Maaswinkel, Kotem, Herbricht en Hochter Bampd.

3. Europees te beschermen natuurwaarden volgens de Vogelrichtlijn en instandhoudingsdoelstellingen.

3.1 Bijlage I-soorten

Kwartelkoning kwam in de jaren '60 tot broeden in de Grensmaasvallei. Door natuurontwikkeling broedde de soort tussen 1994-2001 in Kollegreend (Kessenich). Nu is het slechts een onregelmatige broedvogel in Kollegreend. In de G-IHD wordt de Maasvallei naar voor geschoven voor de ontwikkeling van een kernpopulatie kwartelkoning (Paelinckx D. et al. 2009). Gebieden die in aanmerking komen als broedgebied voor kwartelkoning zijn Kollegreend, Bichterweerd, Elerweerd en Heppeneert, gelet op de openheid van de landschappen.

Grauwe klauwier komt onregelmatig tot broeden in Koningsteen. Momenteel komt 0-1 broedpaar voor van grauwe klauwier. Bij de ontwikkeling Hochter Bampd, Maaswinkel en Leut en Negenoord is te verwachten dat er een toename van de populatie zal zijn, gezien

hier geschikt leefgebied ontwikkeld wordt. Er wordt verwacht dat in de Maasvallei geen duurzaam habitatnetwerk zal ontstaan voor grauwe klauwier.

3.2 Doortrekkende en overwinterende watervogels

De Grensmaas en haar vallei is van internationaal belang voor doortrekkende en overwinterende watervogels en werd als dusdanig ook aangeduid als IBA. De totale oppervlakte werd bepaald op 2.653 ha. Het gaat grosso modo om de volledige vallei tussen Kessenich in het noorden en Stokkem in het zuiden (met de winterdijk als begrenzing), aangevuld met het Bergerven. De belangrijkste biotopen binnen dit gebied die van belang zijn voor watervogels zijn: de Maas zelf, de grindplassen en de resterende uiterwaarden (graslanden). Afhankelijk van de soort kunnen deze als rustgebied en/of foerageergebied functioneren.

De aanduiding als IBA gebeurde op basis van het zogenaamde 1%-criterium (criterium C3). Dit betekent dat in het gebied regelmatig 1 % van de totale biogeografische populatie van één of meerdere soorten watervogels voorkomt. Midden de jaren '90 werd de 1%-norm overschreden voor tafeleend (*Aythya ferina*). Sindsdien wordt de 1 %-norm voor deze soort echter niet meer gehaald. Verschuivingen in de watervogelgemeenschap als gevolg van lokale, nationale en internationale ontwikkelingen hebben er evenwel toe geleid dat momenteel andere soorten voldoen aan het 1 %-criterium, met name kolgans (*Anser albifrons*) en kraakeend (*Anas strepera*).

Tabel 1: Jaarlijkse maximumaantallen van overwinterende kolgans, kraakeend en tafeleend in de IBA Grensmaas van 2006 tot 2011. Aantallen die de 1 %-norm overschrijden zijn weergegeven in groen.

Vogelsoort	1% totale populatie	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
kolgans	10.000	4.274	10.272	10.286	6.894	3869
kraakeend	600	432	631	339	570	389
tafeleend	3.500	880	854	503	489	888

Daarnaast bedraagt het totaal aantal overwinterende watervogels regelmatig meer dan 20.000 individuen, waarmee ook het criterium C4 voor de aanduiding als IBA gehaald wordt.

Tabel 2: Jaarlijkse maximumaantallen van overwinterende watervogels in de IBA Grensmaas van 2006 tot 2010.

	Norm	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Totaal aantal watervogels	> 20.000	18.100	23.151	22.735	24.060	18439

De Grensmaas kan gezien worden als een grensoverschrijdend wetland dat voor veel watervogelsoorten één functioneel geheel vormt (met veel uitwisseling over de landsgrenzen heen). In dit geval is het aangewezen om IBA's (en SBZ's) ook grensoverschrijdend af te bakenen. Dit zou impliceren dat voor nog meer soorten het 1%-criterium wordt gehaald (waaronder wellicht ook tafeleend). Het Nederlandse deel van de Grensmaas werd niet aangeduid als IBA.

4. Prioritering binnen het IBA

De Grensmaas en haar vallei kan beschouwd worden als één functioneel geheel voor watervogels en is daarom in haar totaliteit afgebakend als IBA. In dit advies wordt een oplijsting gemaakt van de prioritaire gebieden voor watervogels in het Grensmaasgebied. De voorkeur voor bepaalde gebieden kan met verschillende factoren te maken hebben, waarvan habitatkarakteristieken, rust en voedselaanbod wellicht de belangrijkste zijn.

Watervogels zijn echter zeer mobiel en verplaatsen zich gemakkelijk tussen gebieden, bijvoorbeeld als gevolg van verstoring, ijsvorming of omwille van een veranderend voedselaanbod. Gebieden worden vaak afwisselend gebruikt of hebben elk hun eigen functie (bv. rustgebieden versus foerageergebieden). Bij een afbakening van beschermde gebieden dient hiermee rekening te worden gehouden.

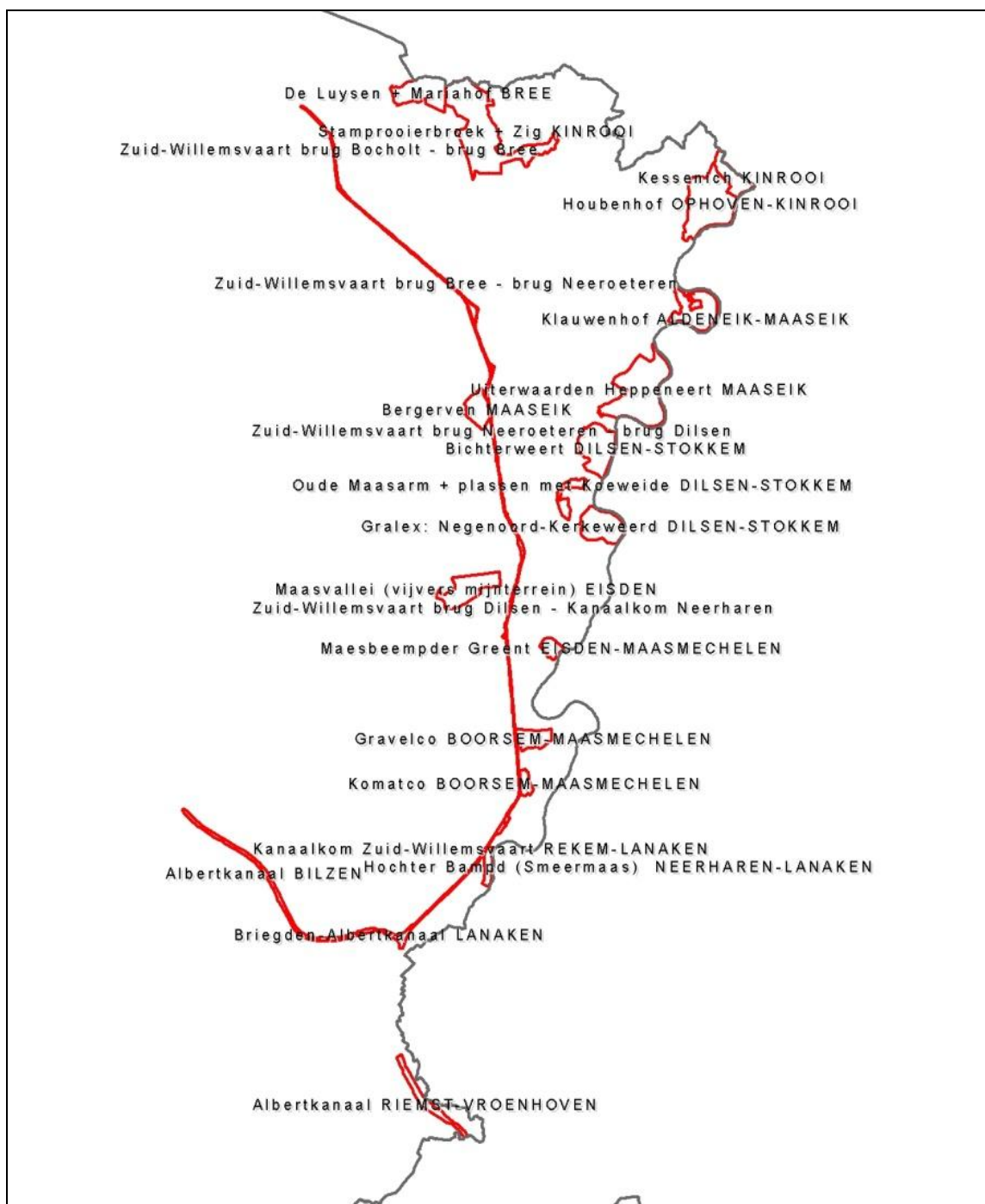
Watervogels langs de Grensmaas maken vooral gebruik van de grindplassen, de rivier en graslanden in de vallei. Om te bepalen welke gebieden actueel het belangrijkste zijn voor watervogels werden de telgegevens van vijf recente winters geanalyseerd. De internationale criteria in acht nemend, werden voor alle telgebieden (figuur 1) en over de periode van de vijf winters volgende berekeningen uitgevoerd:

- het gemiddeld wintermaximum van het totaal aantal watervogels (alle soorten)
- het gemiddeld wintermaximum van kolgans
- het gemiddeld wintermaximum van krakeend
- het gemiddeld wintermaximum van tafeleend

De resultaten zijn weergegeven in tabel 3. Voor elke soort of categorie zijn de vijf hoogste gebiedsaantallen in groen aangeduid (en de laagste aantallen in bruin).

Er zijn tien gebieden die minstens één groene score hebben, vooral gesitueerd tussen Boorseem in het zuiden en Ophoven-Kinrooi in het noorden: Gravelco, Gralex, Maesbeempder Greent, Koeweide en Oude Maasarm, Bichterweerd, Klauwenhof en Houbenhof, de uiterwaarden van Heppeneert en een groot deel van de Maas. De noordelijke plas van Kessenich valt net buiten de selectie maar kan onregelmatig toch hoge aantallen herbergen (bv. ruim 5600 watervogels in december 2007).

Hierbij dient benadrukt dat de waardebepaling van deze gebieden is gebeurd op basis van dagtellingen. Veel watervogels foerageren 's nachts waardoor vaak onvoldoende informatie beschikbaar is over de ligging van de voedselgebieden. Dit geldt ook voor het Grensmaasgebied.

Figuur 1. Situering van de telgebieden bij de watervogeltellingen in het Grensmaasgebied.

Tabel 3. Gemiddeld maximum van het totaal aantal watervogels, kolgans, kraakeend en tafeleend in verschillende deelgebieden in het Grensmaasgebied tijdens de periode 2006/07 – 2010/11. De vijf gebieden met het hoogste aantal zijn telkens in groen aangeduid. De vijf gebieden met het laagste aantal in bruin. Alle gebieden die voor minstens één van de categorieën een groene score kregen, werden in het groen aangeduid.

	Totaalaantal watervogels	kolgans	kraakeend	tafeleend
Briegden	671	0	0	8
Hochter Bampd	703	11	16	64
Kanaalkom Rekem	331	0	2	67
Komatco	410	0	41	11
Kanaal Rekem-Eisden	657	0	6	17
Gravelco	1418	333	42	115
Maesbeempder Greent	844	159	65	112
Gralex	1954	704	167	46
Oude Maasarm + Koeweide	848	486	65	16
Maas Stokkem-Maaseik	3428	1807	19	3
Bichterweerd	3744	1732	155	81
Uiterwaarden Heppeneert	2059	1568	2	0
Klauwenhof Aldeneik	3759	1195	14	321
Houbenhof	3060	663	22	111
Kessenich	1591	883	20	19
Maas Maaseik-Houbenhof	1417	526	6	30
Bergerven	1447	103	86	99
Kanaal Bree-Neeroeteren	1134	90	1	1

5. Maatregelen

Maatregelen in functie van watervogels kunnen hoofdzakelijk in volgende categorieën onderverdeeld worden:

- Maatregelen om verstoring te beperken;
- Maatregelen om waterrijke gebieden verder te ontwikkelen (bv. aanleg ondiepe waterzones, vernatting uiterwaarden);
- Maatregelen die het voedselaanbod verhogen (bv. verbeteren waterkwaliteit waardoor zich waterplantenvegetaties kunnen ontwikkelen).

Het is evenwel niet mogelijk om in het kader van dit advies een meer gedetailleerd overzicht te geven van gewenste maatregelen in dit gebied. Dit vergt een grondige studie, gebaseerd op een goede en gedetailleerde terreinkennis, en gekoppeld aan het opstellen van instandhoudingsdoelstellingen en een beheerplan.

Het kan zowel gaan om éénmalige inrichtingsmaatregelen of om regelmatig terugkerende beheermaatregelen.

CONCLUSIE

In dit advies is nagegaan welke deelgebieden langs de Grensmaas het grootste belang hebben voor watervogels in het algemeen en voor die soorten waarvoor de 1%-norm al dan niet regelmatig wordt overschreden (kolgans, krakeend, tafeleend). De belangrijkste gebieden liggen tussen Boorseem in het zuiden en Ophoven-Kinrooi in het noorden.

REFERENTIES

Heath M.F. & Evans M.I. (2000). Important bird areas in europe: priority sites for conservation: volume 1: northern europe. Birdlife Conservation Series, 8. Birdlife International: Cambridge.

Paelinckx D., et al. (red.) (2009). Gewestelijke doelstellingen voor de habitats en soorten van de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn voor Vlaanderen. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek. INBO.M.2009.6: Brussel.

Provincie Limburg 2002, Handboek Streefbeelden voor Natuur en Water in Limburg. Natuurbalans-Limes Divergans, Nijmegen. In opdracht van de Provincie Limburg, Maastricht.